

Klasik Türk Şiirinde Peygamberler ile AŞık Arasındaki Anlam Derinlikleri

Ayşe YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karabük
Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9832-2416> ROR ID: <https://ror.org/04wy7gp54>
ayseyilmaz@karabuk.edu.tr

Atıf Bilgisi: Yılmaz, Ayşe. "Klasik Türk Şiirinde Peygamberler ile AŞık Arasındaki Anlam Derinlikleri". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (Temmuz 2024), 959-1001. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1470009>.

Geliş Tarihi	17.04.2024
Kabul Tarihi	07.06.2024
Yayım Tarihi	01.07.2024
Değerlendirme	İki DıŐ Hakem / Çift Taraflı Kõrleme
Araştırma Makalesi	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalıŐmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Beyan	
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	divanedebyatidergisi@gmail.com
Çıkar ÇatıŐması	Çıkar çatıŐması beyan edilmemiŐtir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dıŐ fon kullanılmamıŐtır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalıŐmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalıŐmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

ÖZET

Tanrı'nun emir ve yasaklarını bildirmekle vazifeli peygamberlerin kıssaları, edebiyatın anlam ve estetik alanında geniş yer bulmuştur. Yapılan telmihlerle hem manevî birikimden beslenen gelenek sürdürülmüş hem de beyitleri güçlendiren anlam katmanları inşa edilmiştir. Şiirin bir diğer önemli teması aşk, âşığın penceresinden ele alındığında asla bitmez bir acı hâliyen peygamber kıssaları ile bu acının anlatımı daha ziyade derinlik kazanır, okur üzerindeki tesirden emin olunur. İstirap yörüngesinde dönen aşktan şikayetçi olmayan âşık, hislerini Tanrı'nın çetin imtihanları ile karşılaşmış peygamberleri vasıtasıyla anlattığında acısına manevî basamaklar ekleyebilir. Klasik şiirde âşık kendini ekseriyetle; Âdem peygamberin cennetten kovuluşuyla, İdris peygamberin ilmî yönüyle, Nuh peygamberin karşılaştığı tufan hadisesiyle, İbrahim peygamberin ateşe atılmasıyla, İsmail peygamberin kurban edilecekken sergilediği metanetle, Yakup peygamberin oğlu için döktüğü gözyaşlarıyla, Yusuf peygamberin atıldığı kuyuyla, Eyyüb peygamberin sabrıyla, Musa peygamberin Tanrı'nın tecellisini görmesi ve Tanrı ile konuşabilmesiyle, Davud peygamberin içe işleyen sestyle, Zekeriya peygamberin zalimler tarafından katledilişiyle, İsa peygamberin şifalı nefesi ve göklerdeki makamıyla alakalı hususiyetleri ile ilişkilendirir. Bu makalede âşık ve mezkûr peygamberler arasında kurulan anlam bağları, seçilen beyitler ışığında incelenmiş ortaya çıkan güçlü hayaller, derin hisler ve üslup zenginlikleri izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Peygamber, Aşk, Âşık, Hüziin, Telmih.

The Depths of Meaning between the Prophets and the Lover in Classical Turkish Poetry

Ayşe YILMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük University Department of Turkish Language and
Literature, Karabük Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9832-2416> ROR ID: <https://ror.org/04wy7gp54>
ayseyilmaz@karabuk.edu.tr

Citation: Yılmaz, Ayşe. "The Depths of Meaning between the Prophets and the Lover in Classical Turkish Poetry". *The Journal of Ottoman Literature Studies*, 32 (Temmuz 2024), 959-1001. <https://doi.org/10.15247/devdergisi.1470009>.

Date of Submission 17.04.2024

Date of Acceptance 07.06.2024

Date of Publication 01.07.2024

Peer-Review Double anonymized - Two External

Research Article

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Plagiarism Checks Yes – Turnitin

Complaints divanedebiyatidergisi@gmail.com

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

ABSTRACT

The parables of the prophets, who were tasked with conveying God's commands and prohibitions, have found a wide place in literature's meaning and aesthetic field. With these allusions, the tradition nourished by spiritual accumulation is maintained and layers of meaning that strengthen the couplets are built. While love, another important theme of the poem, is a never-ending pain when considered from the lover's perspective, the narration of this pain gains more depth with the parables of the prophets, and the effect on the reader is assured. The lover, who does not complain about love orbiting in the orbit of agony, can add spiritual steps to his pain when he expresses his feelings through the prophets who have faced God's ordeals. In classical poetry, the lover often reveals himself; Prophet Adam's expulsion from paradise, Prophet Idris' wisdom, Prophet Noah's struggle against the flood, Prophet Abraham's being thrown into the fire, Prophet Ishmael's fortitude when he was about to be sacrificed, Prophet Jacob's tears for his son, and the well where Prophet Joseph was thrown, He associates them with the prophet Ayyûb's patience, the prophet Moses' seeing the manifestation of God and being able to speak with God, the prophet David's penetrating voice, the prophet Zechariah's being slaughtered by the oppressors, the prophet Jesus' healing breath and his position in the heavens. In this article, the meaning ties established between the lover and the aforementioned prophets are analyzed in the light of selected couplets, and the powerful imaginations, deep feelings and stylistic richness that emerge are explained.

Keywords: Poetry, Prophet, Love, Lover, Sorrow, Telmih.

Giriş

Sanatın güçlü şubelerinden birini imar eden edebiyat, hayatın bilinen ve bilinmeyenlerini söz, hayal ve his âlemine uyarlar. Bazı edebi cemiyetlerde sanat, toplum faydası için kurgulanırken bazılarında yüksek düzey bir estetiğin hedeflendiği görülür. Türk edebiyatında ikinci cemiyete örnek teşkil eden klasik şiir; hayalin, dil işçiliğinin incelikli zengin örneklerini sergilerken aşk ve din etrafında gelişmiştir. Dini metinler belli bir dairede teşekkül ederken aşk mevzusu fikrin ve hissin zirvelerini zorlar. Aşk; âşık ve sevgili münasebeti, anlatım sanatının incelikleri gözetilerek türlü şekillerde ifade edilmiştir. Klasik şiirde âşıklığın alameti sevgiliden gelene rıza göstermek, aşkta ısrarcı davranmaktır. Bu husus aşkın mistik yönüne mebnidir. Âşık; şairin hissi yönüdür ve sevgiliye ulaşamayacak bir seferi işaret eder. Şairler için sevgiliyi en güzel hâliyle anlatabilmek mühimdir ve hem söz ustalığı hem de derin ilim gerektirir. Bundandır ki peygamber kıssalarından istifade edilmesi ilmin bir tezahürüdür ve sevgiye kutsal bir mahiyet kazandırma gayesine hizmet eder. Sevginin Tanrı tarafından verildiğine dair bir ayet şöyledir: “İnsanlardan kimileri vardır ki Allah’tan başka bazı varlıkları Allah’a denk tanrılar sayar da bunları Allah’ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah’ı severler. Keşke zalimler - azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi- şimdi de bütün kuvvetin Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı.” (*Bakara suresi*, 2/165)¹. Bu kıymetli his, sanatçı aracılığıyla kâinatın incelmış diline işlenerek kelimelere, renklere, melodilere dökülür ve ruha tesir eden bir ahenk ölümsüzleştirilmeye çalışılır.

Aşk ihtirasla örülmüşse tutkulu, içinde bağlılığı ve merhameti barındırıyorsa şefkatli, kişinin güvensizliğiyle zedelenmişse kifayetsiz kabul edilir. Zaman zaman kalıcı acılar bırakıp bilişsel etkinliği ortadan kaldıran bir bağımlılık hâliyken zaman zaman manevi mertebeler kazandıran, insanı kemale erdiren, saflaştıran bir menzildir. “Saf aşk ise hiçbir zaman bir beklenti ve menfaati kabul etmez. Bu sebeple gerçek aşkın muhatabının bir kadın olması mümkün değildir.” (Şentürk 2016: 383). Aşkın en üst seviyesi diyebileceğimiz Tanrı aşkını yeryüzünde temsil eden

¹ Ayetlerin mealinde Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayınları esas alınmıştır.

peygamberlerin bu güçlü sevgisi, çeşitli sınavlardan geçer. Şair, bunları anlatan kıssalara telmih yaparak eserlerinde anlam katmanları kurarak hem hikâyelerini derinleştirir hem de benzetmelerle okuru kendi meselesine karşı duygusal bir kabullenişe taşır. Tanrı; yeryüzünde asayiş ve huzurun tesisi için kuralları, varlığa dair sırları peygamberlerine vahiy yoluyla iletmiştir. Bu seçkin kulların kıssaları ile ilgili ayetse şöyledir: “Peygamberlerin mühim haberlerinden kalbini kuvvetlendireceğimiz kıssaların hepsini sana anlatıyoruz. İnen bu âyetlerde sana doğru bilgiler, müminler için de bir öğüt ve bir hatırlatma gelmiştir.” (*Hud suresi*, 11/120).

Bu çalışma için, divan taramalarının ardından Âdem peygamber, Nuh peygamber, İbrahim peygamber, İsmail peygamber, Yakup peygamber, Yusuf peygamber, Musa peygamber, Davud peygamber, Zekeriya peygamber, İsa peygamber ve Muhammed peygamberin kıssaları, mucizeleri ve vasıfları ile âşık arasında kurulan bağlantılar; Ahmed-i Dâî, Ahmedî, Kadı Burhaneddin, Şeyhî, Ahmed Paşa, Necâtî, Mesîhî, Yenişehirli Avnî, Zâtî, Bağdatlı Rûhî, Emrî, Fuzûlî, Muhibbî, Bâkî, Figânî, Hayâlî, Hayretî, Şeyhülislâm Yahyâ, Bahâyî, Nev’î, Nef’î, Nâbî, Nâ’ilî, Nedîm, Şeyh Gâlib, Şeref Hanım gibi klasik şiirin önde gelen şairlerinden seçilen şevahitle izah edilmeye çalışılacaktır. Peygamberler ile sevgili arasında oluşturulan anlam derinlikleri ise bir başka makalede ele alınmıştır.²

1. Klasik Türk Şiirinde Âşık ve Sevgili Tipine Dair

Aşk anlatmak şaire, sanatını icra etmenin ötesinde sanattaki iktidarını sergilemesi açısından önemli bir saha açar. Aşkın güzeli fark etmek için bakıştaki incelmeyi içeren, ruhu iyileştiren, huzur veren bir can eğlencesi olduğu söylenebilir. Ruhsal bir arınma, kemale erme dahası kâinatın sırlarına dair fikirler elde etmek üzere aşk ve sevgi mühim birer fırsattır. Diğer yandan aşk; insani yargılarından kopmuşsa sahibinin ruhunu ele geçirir, cismini esirleştirerek başka bir meseleyi düşünemez hâle getirir. İnsanı hayatın insicamından koparan aşkın, sanatta bilhassa tercih edilme

² Yılmaz, A. (2023). Klasik Türk Şiirinde Peygamberler ile Sevgili Arasında Oluşturulan Anlam Dünyası. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2032-2064.

nedeni akıl ve delilik arasındaki dahiliği pekiştirmesidir. Bâkî'nin aşağıdaki beytinde değindiği üzere âşık, aşkını anlatırken bülbül gibi ahenkli ve ihtişamlı şakımalı, hâlini dikenden şikâyet etmeksizin gül gibi eşsiz güzellikte ayan etmelidir:

“Aşkî bülbül gibi beyân edelim

Hâlimiz gül gibi ayân edelim” (Bâkî: G.328/1)

Sevgili, âşık için vazgeçilmesi mümkün olmayan ideal âlemin efendisidir. Oraya erişmek için sabırla türlü çilelere tahammül gösteren âşık, sevgiliyi anlatırken sözü maharetle işlemiş ve elbette peygamber kıssalarından da istifade etmiştir. Sevgilisinin kudretini izaha çalışırken Süleyman peygamberin, güzelliğinin hududunu çizmek için Yusuf peygamberin, dilerse âşığın derdine deva olabilmesi yönüyle İsa peygamberin kıssalarından dem vurur. Aşağıdaki beyitte buna ek olarak güzel huyda Muhammed peygamber gibi olduğu ifade edilmiştir. Bu mukayese ve benzetme sevgili tipinin genel vasıfları dışındadır:

“Zâtunda hüsn-i Yûsuf ile hulk-ı Ahmedî

Şâhâ sen meger ki Süleymân'a benzedem” (Ahmed Paşa: G.295/4)

Zira sevgili bigânedir, inleyen âşığına rüyalarda dahi görünmez. Âdeta aynalara yansiyacak bir aksi yoktur. Beyit *A'râf suresi* 143'teki Tanrı'nın “Sen beni asla göremezsın” kavline işaret ederek ilahi aşkı da düşündürmektedir:

“Nice ta'bîr ideyüm ol mehi kim ruhsânî

İn'ikâs itmedi âyîne-i rü'yâya bile” (Yenişehirli Avnî: G.370/5)

Klasik Türk şiirinde âşık, aşkın anlatıcısıyken sevgili, aşkın merkezinde tutulan güzellik, cazibe ve kudret merkezidir. “Aşk hikâyelerinde yer alan kahramanlar nasıl her şairde benzer özelliklere sahiplerse, âşık ve sevgili de öyle anonim birer tiptir.” (Kurnaz 2010: 448). “Klasik şiirde aşkın temel dinamiği karşılıksız kalıdır. Bu sayede gönüldeki aşk; tazeliğini daima korur, sevgili ulaşılmazlığından kaynaklanan kutsallığını yitirmez ve âşık yaşadığı acılar sayesinde fani mutlulukların peşinde savrulmaktan kurtulur.” (Yılmaz 2023: 2034). Âşığın anlatımındaki temel husus ise

adanmışlıktır. Bu noktanın zirvesi, âşığın canından vazgeçip varlığını unuttuğu hâldir.

“Olur melûl garîb ü çeker elem âşık

Beni görün ki benem hem garîb hem âşık” (Hayâlî: G.228/s)

Âşıktaki kaygı, korku, utanma, itibar kollama gibi hisler mevcut değildir. Onda rastlanacak duygu sevgiliden gelen ne varsa canla başla kabul etmeyi gerektiren, mevcuduna anlam katan lirizmin heyecanıyla yüceltilen sevgidir. Aşağıdaki beyitteyse aşkın dert ve belasının çokluğundan dem vurmanın ötesinde, o vadilere giren ünlü pehlivan Zaloğlu Rüstem dahi olsa başını kurtaramayacağı iddiası durmaktadır:

“Aşk vâdîleri Rûhî nice tayy olsun kim

Baş kurtarımaz o vâdilere Rüstem girse” (Bağdatlı Rûhî: G.996/7)

Âşığın yakalandığı aşk başlangıçta bir “gül-i ra'nâ”nın görünmesine dayansa da sonrasında, onu hile ile her an yüz kavganın koptuğu şer meydanlarına salar:

“Âşık oldum yine bir tâze gül-i ra'nâya

Ki salar âl ile her dem beni yüz gavgâya” (Fuzûlî: G.245/1)

Hayati şerait artık bu çaresizlik ekseninde yeniden inşa olur ve âşık varlığın özüne giden bir yolcu misali bedeninden ayrılarak aklın, mantığın algılamayacağı bir düzeye ulaşır. Yaşamak kadar anlatmanın da güç bir iş olduğu bu adanmışlığın tarifini şiirlerde sıklıkla görmek mümkündür. Şu beyitte âşık, mezkûr güçlüğün muhatabının da âşık olmasıyla kifayet bulacağını izah eder:

“Bir gün olursun iki gözüm sen de ‘aşka yâr

Bu mâcerâyı ben o zaman söylerim sana” (Şeyh Gâlib: G.11/3)

2. Âşığın Kendisiyle Bağdaştırdığı Peygamberler

Acının merkezinde, tahammül yahut isyan farklı tezahürlerde görünür. Bazı acılar manevi manalar eşliğinde kutsal kabul edilip ruhu genişleten galip cephelerden görünürken kemale erme, pişme ve derinlik kazanma süreci diye yorumlanır. “Âşık, duygularında içtendir, gıdası üzüntüdür. Sevgiliye ait en küçük bir şey dahi onu kendinden geçirir. Canını hiç düşünmeden, çekinmeden sevgilisine

verecek kadar cömerttir. Sözünde durur, sâdıktır.” (Batislam 2003: 190). Klasik şiirde aşk acısı böyledir. Şair bizzat âşık olarak yer aldığı sahnedeki ifadeleriyle kendini türlü açılardan peygamberlerle bağdaştırır. Amacı şiirde kurduğu anlam içinde bir başka anlam âlemi daha yaratarak lirizme daha çok yaklaşmayı başaran duygu ve fikir akışını güçlendirmektir. Şairin zihni mesaisinin ürünü olan bu iç içe geçmiş manalar, okuyucuda bir desen tesiri yaratırken aşka da âşığa da saygı uyandırabilir.

Âşık acısının sürmesini diler çünkü aşk biterse acı da bitecek, âşıklık rolü ortadan kalkacaktır. Bu durumda o, en önemli değerini yitirerek sıradanlaşacak ve hikâyesinin albenisi de son bulacaktır. Kaderden şikayetçi olmama gibi hedeflenen bazı hâller, peygamberlerle âşık arasında bir bağ kurulmasına vesile olur. Tanrı’ya yakın olmanın sırlarını öğretmek, örnek bir yaşam ahlaki sergilemek, Tanrı’nın varlığını ve birliğini insanlığa anlatmak, insanları erdemli bir ömür sürmeye yönlendirmek, ölüm ve sonrasında haber vermek gibi görevlere sahip olduğu bilinen peygamberlerin özelliklerine bakıldığında şu maddeler sıralanır: “Mucize göstermek, vahiy almak ve tebliğ etmek, beşerî niteliklere sahip olmak, Allah tarafından seçilmiş olmak (vehbîlik), günah işlemekten korunmuş olmak (ismet), doğru sözlü ve güvenilir olmak (sıdk-emanet)” (Yavuz 2007: 259). Her peygamberin öne çıkan hususiyeti farklıdır. Tanrı onları yaratırken bu hassas dağılımı gözetmiş, her çağa uygun bir izah yakaladığı gibi, her derde deva olacak kıssaları da bildirmiştir. Aşağıdaki beyitte Tanrı’ya seslenen şair İbrahim peygamberi azmi, İsmail peygamberi sabrı, Yakup peygamberi hüznü ve Yusuf peygamberi güzelliği ile anar:

“Sensin İbrâhîm’e viren ‘azm ü İsmâ’il’e sabr

Hem viren Ya’kûb’a hüzn ü Yûsuf’a hüsn ü cemâl” (Ahmedî: K.2/20)

Âşık/şair, kendisini överken de birden fazla peygamberi yâd edebilir. Böylece yaptığı telmihlerle ibretlik kıssaları hatırlatır ve neden derin bir saygıyı hak ettiğini izah etmiş olur. Şu beyitte hem balığın karnındaki Yunus peygamber hem Yusuf peygamberin temiz eteği hem kurtuluş ehli İsa peygamber hem de Şuayb peygambere çobanlık yapan Musa peygamber, benim demiştir. Bu dört peygamberin hayatlarından sunulan kesitler ise onların

imtihanlarına, çilelerine ve Tanrı'ya daha ziyade yaklaştıkları ana işaret eder:

“Çü batn-ı hut eminem çü-zeyl-i Yûsuf pâk

Çü İlsî ehl-i necâtem Şu'ayb'e çobânem” (Hayâlî: G.342/5)

Âşık, aşk karşısında düştüğü ahvali detaylandırmak istediğinde, çektiği derde kutsal mana yüklemek amacıyla peygamberleri de zikreder. Bu kullanım o denli rağbet görmüştür ki şair, zaman zaman aynı beyit içinde birden fazla peygamberi zikrederek iç içe geçmiş güçlü hayalleri besler. Aşk teması işlenirken âşık ve peygamberler arasında benzer yönler ön plana çıkarılmış, ağırlık noktaları pekiştirilmiş, farklı anlam katmanları örülmüştür. Örneğin şu beyitte âşığın hem teni hem de canı ısrap içindedir ve bunu iki farklı peygambere telmih yaparak sunar. Teni Eyyûb peygamber gibi yara bere yani bela ile doluyken canı Yakup peygamber gibi sevgilinin hicri dolayısıyla esef doludur:

“Eyyûb bigi derdün-ile ten tolu belâ

Ya'kûb bigi hicrün-ile cân tolu esef” (Ahmedî: G.330/4)

Bazense aynı beyitte hem sevgiliyi hem de kendini peygamberlerle bağlantılı ele alabilir. Sevgilinin İbrahim peygamber, âşığınsa İsmail peygamber ile bağdaştırılmasının temel nedeni kurban olayına telmihtir. Kurban olmaya yatan âşığın gözü sanki İsmail peygamberdir, sevginin zülfüyse âdeta hançere benzer ki dilediği an onun canına kastedecek İbrahim peygamber kararlılığında ve kudretindedir. Burada aynı zamanda sevgiliye gören âşığın, gözlerini bu güzellikten alamayışı ve âşıklığın ziyanına uğrayışı ortadadır:

“San İsmâ'il'dir çeşmim ki yatar hançer altında

Yâ İbrâhim'dir zülfün ki olmuş gülsitân âteş” (Ahmed Paşa: G.127/3)

Âşık ve sevgili arasında peygamber telmihleri ile kurulan bağa bir başka örnekte, Eyyûb ve Nuh peygamberlerin kıssalarına işaret eder. Âşık derde duçar olması hasebiyle Eyyûb peygamber gibiyken eşsiz güzellik nasip edilen sevgiliyse Nuh peygamber misali uzun ömürlüdür:

“Bana müyesser eyleyen Eyyûb derdini

Kılmış nasîb sana cemâl ile ‘ömr-i Nûh” (Mesîhî: G.27/4)

Bir başka beyitteyse âşığın Nuh peygamber ömrünce Eyyûb peygamber misali sabır gösterse de Yusuf peygamber güzelliğindeki sevgilinin yokluğuyla gark olduğu kederi hafiflemez anlatımı dikkate şayandır. Burada üç peygamberden ikisi âşığın diğeri sevgilinin safındadır ama sevgilinin de âşığın da değişmeyeceği izahına ulaşılır:

“Sabr-ı Eyyûb ile Şeyhî nice bir katlanasın

Tut ki ol hüsn ile Yûsuf olasın ömr ile Nûh” (Şeyhî: G.13/7)

2.1. Âdem Peygamber

“Andolsun biz insanı, [pişmiş] kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık (*Hicr suresi*, 15/261) ayetinde topraktan yaratıldığı bildirilen ilk insan ve ilk peygamberdir. Tanrı, üstün bilgi ile yarattığı insana değerli ve şerefli bir merteye verir, önünde secde edilmesini emreder. Şeytan kibre kapılır, bu emre itaat etmez ve lanetlenir. Âdem peygamberin eşi Havva ile birlikte cennette sürdürdükleri huzurlu günleri uzaktan izleyen şeytan hileye başvurur: “Nihayetinde onların içine vesvese düşürüp iyiliklerini istediğine dair yemin ederek onlara yasak meyveyi yedirmeyi başarır.” (Yılmaz 2023: 2037). Cennetten kovulan Âdem peygamber ve eşi tövbeleri kabul olana dek ayrı kalırlar. “Âdem aleyhisselam Hindistan’a, Hz. Havva’da Cidde’ye indirilmiştir. Yüce Allah Âdem aleyhisselamı, cennetten çıkardığı zaman ona her şeyi yapma sanatını da öğretti.” (Köksal 2004: 37). Nihayet Tanrı’nın rahmeti sonucu yeniden bir araya gelirler ve insanoğlu böylece çoğalarak yerin yüzüne dağılır.

Klasik şiirde âşık ile Âdem peygamber arasında kurulan bağ; Türlü cennet nimetleri, şeytana uyup haram lokmayı yiyerek cennetten kovulması, sevgilisiyle ayrı düşmesi temaları etrafında şekillenir. Bunun temelinde âşığın çok fazla acı çekmesi ve sevgilinin yaşadığı yerin cennete benzetilmesi yatar. Aşağıdaki beyitte âşık, sevgilisinin mahallesinde âşıklık iddiası edenlerden duyduğu usanmayı anlatmaktadır. Dahası bu iddia sahiplerini hileleriyle meşhur şeytana, kendisini ise Âdem peygambere benzetir ve böylece cennetten kovulma hadisesine telmihte bulunur:

“Kûyunda müdde’iden usansam aceb degül

şeytân az iş mi eyledi cennette Âdem'e" (Zâtî: G.1378/3)

Bu iki beyitte de cennetten şeytanın hilesi ile kovulan Âdem peygambere telmih vardır. Âşık sevgilisinin mahallesini cennet gibi gördüğünden oradan uzak kalmasının nedenini iblise benzettiği rakipten bilmektedir:

"Çıkardı Âdem'i cennetden İblîs

Rakib itdi beni kûyından ihrâc" (Muhibbî: G.277/4)

"Dâne-i lâlüne meylüm duyup İblîs rakîb

Dergehünden beni Âdem gibi idlâl eyler" (Figânî: G.12/3)

Âdem peygamberin cennetten kovulması *Kuran'*da şöyle geçer: "Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz' dedik." (*Bakara suresi*, 2/35). Bazı eski kaynaklarda bu gıda buğday olarak nitelendirilir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin beni yasaklı buğday tanesine benzetilmiş, âşığın o bene meyliyse Âdem peygamber soyundan gelen âdemoğlu olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Âşık her daim sevgilisi ile meşguldür. En ufak noktasına dek dikkat çekici ve cazibeli olan sevgiliye yönelen bu meylin neticesi cennet gibi hayatı cehenneme çevirecektir. Beyitte "kendüme" ve "gendüme" kelimeleri arasında yapılan cinas dikkat çekicidir:

"Bir lahza eger sînden kendüme olam meşgûl

Âdem bigi olam ki meyl eyledi gendüme" (Kadı Burhaneddin: G.67/5)

şu beyitte de Âdem peygamberin cennetten kovulmasına neden olan buğdaya sevgilinin beni üzerinden gönderme vardır. Beytin özgün yanı oğul ve atanın tabiatlarının muhakkak benzeyeceği hakikati üzerine tesis edilmiştir:

"Âdem behişti tâneye sattı o hâle ben

Benzerse böyle benzese oğul atasına" (Hayâlî: G.488/3)

Hayâlî'ye ait bir başka beyitteyse Âdem peygamberin henüz yaratılmadığı zamana gönderme yapılır. O zaman ki henüz insan ve ruh yokken âşğın, yâr aşkı ile kurulmuş özge bir âlemi vardır:

“Bir özge âlemim var idi ‘aşk-ı yâr ile

Âdem henüz hâb-ı ademden uyanmadan” (Hayâlî: G.298/4)

Sevgilinin olduğu yer âşık için cennettir ve sevgilinin gözünü boyayan rakip, bu cennetten âşığı kovdurandır. Şayet rakip olmasaydı âşık daima sevgilinin köyündeki cennette kalabilirdi ki Âdem de şeytan olmasaydı cennet hayatını sürdürebilirdi:

“Cennet-i kûyunda kalırdım ger olmasa rakîb

Ravzadan Âdem kaçan çıkardı şeytân olmasa” (Ahmed Paşa: G.278/3)

Cennet hayali ölümün hissettirdiği korkuyu ehlileştirir. Fakat aşağıdaki beyitte âşğın cennete meylederse insan olmadığını vurguladığı görülür. Ne tuzağı ne de tuzağın yemi olan taneyi istemektedir. Böylece Âdem peygamberin cennetten kovulma hadisesine telmih farklı bir açıdan ele alınmış olur:

“Âdem değilim aldanır isem cinâna ben

Ne dânesini isterem anun ne dâmını” (Necâfî: G.627/6)

Âşğın yegâne hayali sevgiliye yaklaşımdır. Onun dergâhı yakınına kabul edilirse bulunduğu yer cennet, içtiği mey kevser ve enisi huri olacağından Âdem gibi bahtiyar kılınacaktır. *Kuran*'da huriler şöyle geçmektedir: “Güzel gözlü huriler... Saklı inciler misali.” (*Vâkıa suresi*, 56/22-23). Fuzûlî tarafından çizilen cennet tablosunda Âdem peygamberin zikredilmesiyle sadece âşık değil sevgili de daha ziyade yüceltilir:

“Âdem idim kurb-ı dergâhında bulmuştum kabûl

Menzilim cennet meyim Kevser enîsim hûr idi” (Fuzûlî: G.281/5)

Âdem peygambere telmihle âşğın ve naz servisi sevgilinin anıldığı bir başka beyitte ‘âdemcesine’ ifadesi ön plandadır. Âşık doğrudan Âdem peygamberle bütünleşmiş bir mana kurmak yerine onun gibiyim demiş olur. Sevgiliyle kavuşmanın Âdem'in Firdevs meydanını mesken edinmesine benzerliği izaha kavuşturulur:

“Girelüm bâğ-ı visaline o serv-i nâzun

Sahn-ı firdevs idelüm meskeni Âdemcesine” (Nâbî:
G.783/3)

Sıradaki beyitte sevgilinin güzelliğiyle yüceltilişi söz konusudur. Bu öyle bir güzelliktir ki âşık ondan vazgeçip cennet gülzarına adım atacak olsa adı Âdem olacaktır. Âşıkta adını, adamlığını, adını bir arada tutarak Âdem olmak istemediğini vurgular. Çünkü o, Âdem peygamberin yaptığı gibi hedefinden şaşmayacak ve kendi cennetinden kovulmayacaktır:

“Gül yüzün koyup senün gülzâr-ı cennetden yana

Ger bir adım adam adum olmasun Âdem benüm” (Hayretî: G.267/3)

Şu beyitte Âdem peygamberin cennetten kovulma vakası, zahidin anlattığı meva cennetinin ardından sesli bir düşünme şeklinde okura sunulur. Âşık, adam olanın sevgilinin mahallesini cennete tercih edeceği inancını zahide haykırır:

“Kûy-ı cânânı koyup anda turur mı âdem

Zâhidâ bilmemiyüz cennet-i me’vâ didüğün” (Şeyhülislâm Yahyâ:
G.194/2)

Nefis yüzünden sevgilinin cennetinden ayrı düşen âşık ah çekip, kendine bütün günahın Âdem peygamberin kıssasındaki gibi buğdaydan olduğunu söylemektedir. Buğday anlamındaki “gendümden” kelimesini “kendimden” şeklinde de yorumlamak mümkündür. Bu bakımdan insanın işlediği günahlar kendinden, yani nefisinden kaynaklanmaktadır:

“Nefs ucından ayru düşdüm cennet-i kûyinden âh

Bana da Âdem gibi gendümden oldu hep günâh” (Nev’î: Mk.37/1)

Sıradaki beyitte serv-i revan diye nitelendirilen sevgilinin gölgesinde tuba boylular yürüse de Âdem peygamberin onlara temayül etmeyeceği söylenmiştir. Sevgilinin servi gibi oluşu tek, düzgün ve uzun ömürlü tazeliği de düşündürür. Tuba ağacı cennette ters durduğu bildirilen bir ağaçtır. Hâliyle âşık vahdeti ve düzgün olan yolu seçmiştir:

“Arz-ı reftâr itse de sâyende ey serv-i revân

Âdem eyler mi temâyül kâmet-i tûbâlara” (Şeref Hanım: G.203/3)

2.2. İdris Peygamber

Kuran-ı Kerim'de adı geçen yirmi beş peygamberlerden biridir. “Kitapta İdris'i de an. Hakikaten o, pek doğru bir insan, bir peygamberdi. Onu üstün bir makama yücelttik.” (*Meryem suresi*, 19/56-57). Bilhassa ilmiyle, Azrail ile konuşmasıyla ve cenneti görmesiyle anılır. “Önce kalem ile yazı yazan ve elbise diken odur. Ondan evvel Âdemoğulları hayvan derisi giyerdi.” (A. Cevdet 1981: 8).

Aşağıdaki beyitte medrese aşk üzerine dersler okutulan bir yer tahayyül edilip adına da “ışk medresesi” denilmiştir. Âşığın bu medresede vereceği ders sevgilinin yüzü olduğundan İdris peygamber bu beyitte hem âşık hem de sevgili safındaki mana katmanlarına kuvvet katmaktadır. Âşık cihetinden bakılırsa o; aşk medresesinin hocasıdır, verdiği ders ise sevgilinin yüzüdür. İdris peygamber gibi nicesi, sevgilinin muhteşem güzellikteki yüzünü bu hususta derin ilme sahip âşığın izahıyla dinledikleri vakit hayrete kapılıp deli divane olacaktır:

“Çü 'ışk medresesinde yüzün idem takrîr

Sözüme vâlih ü şeydâ ola hezâr İdrîs” (Ahmedî: G.290/2)

2.3. Nuh Peygamber

Hatalara düşen, putlara tapmayı âdet edinen bir kavme peygamber olarak gönderilir ve çok uzun yıllar tebliğ vazifesiyle meşgul olur. Uğradığı muameleyse ayetlerde şöyle zikrolunur: “Andolsun ki Nûh'u da kavmine gönderdik de, 'Ey kavmim!' dedi, 'Allah'a kulluk edin; sizin O'ndan başka bir tanrınız yoktur. İsyân etmekten sakınmıyor musunuz?' Kavminin inkâra sapsmış ileri gelenleri dediler ki: 'Bu adam, size üstünlük kurmak isteyen, sadece sizin gibi sıradan bir insandır. Eğer Allah [elçi göndermek] isteseydi herhalde bir melek gönderirdi. Biz geçmiş atalarımızdan böyle bir şey duymadık. Bu adam olsa olsa cin çarpmış biridir; bir süre onu gözetim altında tutun.'” (*Müminûn suresi*: 23/24-25). Bütün inkarların sonunda gelecek olan tufan bildirilir: “Gözlerimizin önünde ve vahyimiz [emrimiz] uyarınca gemiyi yap ve zulmedenler hakkında bana [bir şey] söyleme! Onlar mutlaka boğulacaklardır.” (*Hûd suresi*, 11/37). Kaynaklardan fıskıran suyla yeryüzünü âdetâ yutan

tufandan Nuh peygamberin inşa ettiği geminin Cudi Dağı'na oturması sayesinde kurtulanlardan hem insan hem de hayvan nesli yeniden sürer, bugünlere değin gelir.

Klasik Türk Őirinde Nuh peygamber, *Kuran*'da geçen uzun ömrü ve tufan hadisesi ile anılır (*Ankebut suresi*, 29/14). Zira âşık da sevgilisi uğruna durmaksızın gözyaşı dökmesiyle bilinir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin aşkı dalgalar arasındaki seyri, sağlamlığı gözetilerek sefineye benzetilirken âşığın gözü Nuh, yaşı tufan, derdi ise Cudi Dağı olarak nitelendirilmiştir. Bu öyle bir aşktır ki âşığın döktüğü gözyaşlarına aldırış edilmeyecektir. Dağa dönen dertlerinin zirvesine dek çıktığındaysa gemi oraya oturur ve sevgili yeni bir hayata başlar ama âşık, Nuh peygamberin yaşı misali uzun senelerce o gemi ve o tufanla anılacaktır:

“Senün ‘ışkun sefinedür gözüm Nûh

Yaşum tûfân u gussa kûh-ı Cûdı” (Ahmedî: G.697/8)

Sevgilinin ağzı açılmaz, âşığın ona ait bir kelime dahi duyması mümkün değildir. Şayet konuşacak olursa bu surun üflenmesi anlamına gelecek, böylece ölümler dirilecektir. Cana gelen âşığın yapacağıysa sevgilinin derdi ile inlemek olacaktır. Böylece Nuh peygamberin uzun yıllar süren ağlamasına âşığın acısını kifayetlendirmek üzere telmih yapılmıştır:

“Ağızun açar isen cânumuza nefha-i sûr

İniler olur isem derdün ile nevha-i Nûh” (Kadı Burhaneddin: G.678/2)

Şu beyitte de Nuh peygamberin döktüğü gözyaşlarına, kavminin taptığı putlara ve tufan hadisesine telmih vardır. Âşığın bağrına kan dökülmesi çok ağlamasının bir tezahürüdür, sanem gibi güzel ve acımasız sevgilinin hasretiyle süren bu ağlayış gözlerinden kan akmasına ve acıyla delik deşik olan bağrının üzerine tufan misali saılıp yağmasına neden olmuştur:

“Hasretinden sanemâ bağrımıza kan dökülür

Sanki Nûh âfetidir bahrına tûfân dökülür” (Şeyhî: G.68/1)

Ahmed Paşa'nın beytinde âşık aman dilemekte taşan bela tufanındaki kaynayan suya varlık Nuh'u gark olup gitmeden evvel

cömertliğiyle vurguladığı Cudi Dağı'na "al elim" yakarışıyla el uzatmaktadır. Burada şairin bedeni ile Nuh peygamber arasında kurulan bağ, tufan anında peygamberin hislerine dair okuru düşündürmekte ve o korkutucu sahne sezdirilerek âşığın katlandığı acı hissettirilmeye çalışılmıştır. Geminin oturduğu, tufandan kurtulanların sığındığı, Cudi Dağı bir nevi taş bağırlı sevgili gibi düşünülebilir:

"Batmadan Nûh-ı vücûd al elim ey Cûdî-i cûd

Taştı tûfân-ı belâ kaynadı gird-âb gibi" (Ahmed Paşa: G.335/7)

Âşığın gam hücumu altında kaldığı beyitte hâli, Nuh peygamberden daha müşkül görünmektedir. Gamdan azade olmak için mey kayığına sığınmış ve gam dalgalarından böylece korunmuştur. Öyle ki şarap kayığı bu hâliyle Nuh peygamberin gemisinden daha ziyade fayda sağlamıştır:

"Hücûm-ı gamda bana anı etdi zevrak-i mey

Kim etmedi anı tûfân olanda keşti-i Nûh" (Fuzûlî: G.57/3)

Bâkî'ye ait beyitte yine ağlayış ve akan yaşların Nuh Tufanı ile mukayesesi vardır. Bu mukayesenin galibi elbette âşığın kan döken gözleri olacaktır. Öyle ki Nuh peygamber bu hiç dinmeyen kanlı tufanın koptuğu gözün yanına gelse sudan bahsedemez. Bu aynı zamanda devrindeki tufanı atlatan peygamberin âşığın gözü yanına geldiğinde kopan tufana kapılacağı anlamı da sunmaktadır:

"Nice tûfân oldı peydâ dîde-i hûn-pâşdan

Nûh çeşmüm yanına gelse dem urmaz yaşdan" (Bâkî: G.376/1)

Âşığın gözyaşlarının neticeye bağlandığı bir başka beyitte epey zaman daha böyle akarsa dünyanın sağlam temellerini yıkabileceği belirtilmiştir. Bu coşkun ağlayışı mübalağanın en güçlü örneklerinden biriyle sunan şair, aynı zamanda Nuh Tufanı ile dünyanın yıkılarak sil baştan inşasını da hatırlatmış olur:

"Giderse cûş-i seylâb-ı sirişküm bir zamân böyle

Esâsından bu deyr-i saht-bünyâdı harâb eyler" (Bahâyî: G.216/3)

Âşık başkalarından sevgilisi hakkında bir haber işitmiştir. O, sefere azmetmiştir; bigâne davrandığı âşıkla arasına bir de mesafeler

girecektir. Tecrit sanatıyla âşık, kendini kendi karşısına almış ve kendine bir tavsiyede bulunmuştur. Ah edip ağlamalıdır ki gözlerinin yaşı âleme yeni bir tufan olsun. Âşık sevgilinin olmadığı bir dünyayı tufana vermekte beis görmez öyle ki sevgiliden uzak düşmüşse yaşamasının da anlamı kalmamıştır:

“Yâr ‘azm-i sefer eyler dediler Hayretîyâ

Âh edüp ağla ki ‘âlem tolu tûfân olsun” (Hayretî: G.367/5)

Sevgilinin parlak bir dolunaya benzetildiği beyitte ayın bulutlarca perdelendiği ve âşığın ondan mahrum kalışı söz konusudur. Burada “dağılıp” eylemi bulutların dağılmadığı müddetçe yağmurun süreceğini okura hissettirmek üzere seçilmiştir. Kanlı gözyaşı tufanın öldürücülüğünü ve insanlık için nasıl korkunç bir tehdit olduğunu vurgular. Zira kan bir zaman sonra akmaz, coşmaz, ağır bir tortuya ve üst üste şekiller yığına dönerek ürpertici tablo ortaya koyar:

“Yine ayrı düşeli ol meh-i tâbânımdan

Hûn-ı eşkim dağılıp ‘âleme tûfânımdan” (Nedîm: Nz.12/1)

2.4. İbrahim Peygamber

İktidarı, zenginliği ve zalimliği ile meşhur Babil hükümdarı Nemrut devrinde dünyaya gelir. Bu doğum gizlenmiştir çünkü Kral Nemrut, doğacak bir erkek çocuğunun saltanatına son vereceği bilgisini münecimlerinden işitmiştir “Ülkende şu yılda bir çocuk doğacak, halkın dinini değiştirecek, senin ölümün, saltanatının zevali, onun elinden olacak, dediler.” (Köksal 2004: 143). Bunun üzerine dünyaya gelen erkek bebekler tek tek öldürülürken hamileliği uzun süre anlaşılmayan İbrahim peygamberin annesi, bir mağaraya sığınır ve oğlunu doğurur. Put satma zanaatıyla bilinen eşi Azer öğrenene dek bebeğini orada büyüten kadın, kocasının durumu kabullenişiyile mutlu olur. “Gel zaman git zaman olay unutulur ve İbrahim peygamber halka karışır, babasının yaptığı putları satmayla görevlendirilse de putları sevmediğinden satmaz, eve eli boş döner.” (Yılmaz 2023: 2041).

Allah’a inanmayı seçen İbrahim peygamber babası ve kavmiyle bu hususta çatışmaya başlar: “‘Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım!

Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, rahmânın buyruğuna uymamıştır. Babacığım! Allah'ın azabına uğramandan ve böylece şeytanın yandaşı olmandan korkuyorum.' [Babası:] 'Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşlatırım; şimdi uzun bir süre gözüme görünme!' dedi. İbrâhim şöyle dedi: 'Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütfkârdır. Sizden de Allah'ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve rabbime niyaz ediyorum. Umudum odur ki rabbime niyazımdan eli boş dönmeyeceğim.'" (*Meryem suresi*, 19/42-48). "Sonra [içinden şöyle geçirdi]: 'Allah'a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım.'" (*Enbîya suresi*, 21/57). Putları parça parça edene dek kırdığındaysa Kral Nemrut'un kulağına olaylar ulaşır. Cezası alevleri göğe ulaşan dev bir ateşe atılarak yakılmak olan ve Cebrail'in yardım teklifini reddeden İbrahim peygamberi Tanrı'nın rahmeti ölmekten esirger. "Biz de 'Ey ateş' dedik, 'İbrâhim'e serin ve zararsız ol!' Ona bir tuzak kurmak istediler fakat biz onları daha çok zarar eden taraf yaptık." (*Enbiyâ suresi*, 21/69-17).

İbrahim peygamber klasik Türk şiirinde çoğunlukla Nemrut'un tutuşturduğu dev ateş dağının onu yakmayışıyla, mezkûr ateşe atılmadan evvel yardımına yetişen Cebrail'e Tanrı'ya güvenini beyan edişiyile, olacıklara karşı metaneti ve Tanrı'nın ona 'Halilullah' hitabıyla seslenmesiyle, Kabe'yi oğlu İsmail ile yeniden inşa edişiyile yer alır. Nemrut'un ateşinden Tanrı aşkının enginliği sayesinde zarar görmeden kurtuluşuna telmih içeren aşağıdaki beyitte, âşık sabır tavsiyesiyle söze başlar. Tıpkı İbrahim gibi aşk ateşine sabır gösterirse âşık, yârin katında halil olacaktır. Halil'in tevriyeli kullanımında hem İbrahim peygambere dönüşmek hem de dost kabulü görmek manaları vardır:

"Ahmedî sabr eyle 'ışk odına İbrâhîm-vâr

Ger dilersen kim olasın yâr katında Halîl" (Ahmedî: G.379/7)

Sevgilinin eşiği âşık için kutsaldır. Bunun hududunu Kâbe ile özdeşleştirerek tayin eden âşık, öz gönlünü ise Halil yani İbrahim peygamber olarak görür. Nitekim İbrahim peygamber ölümle yüzleştiği vakit dahi sevgilisinden ümidi kesmez, ona olan inancını

zerrece kaybetmez. Âşık da sevgilinin eşiğini benzer bir itimatla terk etmeyecektir:

“Dil Halil’i işığın Kâ’be’sini terk edemez

Men ider hubb-ı vatan Veys Karen’den çıkamaz” (Necâfî: G.456/1)

Aşk ehlinin korkusuzluğunu vurgulayan aşağıdaki beyitte yakan kavurucu ateşe atılsalar dahi Cebrail’e yardım diye feryat etmeyecekleri belirtilmiştir. Âşık yanmaya aşınadır, dışı nice yansa içindeki alevleri sakinleşmez, yüreği ferahlamaz zira sevdiğinden ayrıdır. Bu i yangını bedenini atacakları ateşten daha korkunç ve yok edicidir. O hâlde sabırlı davranmalıdır. Medet; imanlı olduğunu Halil’im diyerek vurguladığı sevgiliden gelirse kıymetlidir:

“Ey Halil’im âteş-i sûzâna pertâb etseler

Hazret-i Cibril’den ‘aşk ehli feryâd istemez” (Ahmed Paşa: G.116/3)

Bir sonraki beyitte de benzer bir anlatım söz konusudur. Âşığın iini yakan aşk derdine Cebrail’den derman yetişmez. Onun canına yetecek yegâne dermanı sevgiliden gelen ateşin ta kendisidir çünkü âşık için o ateş serin glistandır. Ateş kırmızısı üzerine kurulan beytin renklerle sağladığı kompozisyon, âşığın ruh hâlini, aşkın hararetini duyulara hitap eden bir güçle sunmuştur:

“Derdine Cibril’den dermân kabul itmez Halil

Cânuma senden iren âteş glistândur bana” (Zâfî: G.38/6)

Aşk derdine düşen âşık, başka hiçbir ilaçla, iksirle tedavi edilemez. Zaten hâlimden memnun olduğu için derman arayışında da bulunacak değildir. “Düşmek” fiilinin her iki duruma uygunluğu yanında “aşk” ile “âteş” ve “dermân” ile “dert” arasındaki tezatla canlı bir benzerlik sağlayan âşık, İbrahim peygamberin gönülden bir kabullenişle hiç Őikayetsiz Nemrut ateşine düşmesi gibi aşk ateşinden memnuniyetini sergiler:

““Aşk derdine düşen dermân-ı gayrı istemez

Âteş-i sûzâna istiğna ile girdi Halil” (Hayâlî: G.261/3)

Sevgilinin kırmızı ve sıcak yanağını gören âşık, gönlünü oraya bağlar. Bu mum gibi parlak yanağın ateşine hayran bir pervaneye dönüşür. Artık yansa da kavrulsa da o ateşten bir an dahi ayrı kalmak istemeyecektir. Sevgilinin aşk ateşi ona çoktan gül bahçesine dönmüştür:

“Halîl’üm gülşen oldu nâr-ı ‘aşkun

Ruhun şem’ine çün pervâne oldum” (Hayretî: G.401/5)

2.5. İsmail Peygamber

İbrahim peygamberin büyük oğludur. “Çocuk, babasıyla beraber iş güc tutacak yaşa gelince babası ona, ‘Yavrucuğum’ dedi, ‘Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?’ Dedi ki: ‘Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.’ Her ikisi de [ilâhî buyruğa] teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca, ‘Ey İbrâhim!’ diye ona seslendik; ‘Tamam, rüyanı gerçekleştirmiş oldun.’ İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı. Biz, [oğlunun canına] bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik.” (*Saffaf suresi*, 37/102-107). Ayetlerde bildirilen kurban olayı da klasik Türk şiirinde şairin söz ustalığını ve kurduğu hayallerini besleyen telmihlerle anılmıştır. Bunun yanında henüz bebekken yaşadığı hadise de dikkat çekicidir. “Yüce Allah; İbrahim aleyhisselama, Hz. Hacer ve İsmail aleyhisselama Belde-i Haram’a götürmesini vahyetti.” (Köksal 2004: 176). Burada topuğunu vurduğu yerden zenzem fıskırması ve yetişkinliğinde babasıyla birlikte Kabe’yi yeniden inşa etmesi de şiirlerde yer bulur.

Klasik Türk şiirinde İsmail peygamber ile âşık arasında ilgi kurulan beyitlerde babası İbrahim peygamberle beraber anıldığı görülür ve genellikle kurban hadisesine telmih vardır. Çünkü âşık da canını, sevgilisinin yoluna gözünü kırpmadan verebilecek durumdadır. Aşağıdaki beyitte sevgiliye bakakalan âşığın görüşünü önleyen zülûf hançere benzetilmiştir. Bu serbest saç aynı zamanda sevgilinin ateş gibi yanan, göreni de yakan kızıl yanaklarının üzerinde dursa da İbrahim peygamber gibi yanmamaktadır. Âşık başına gelecekleri düşünecek serinkanlılığa sahip değildir, gözünü budaktan esirgemez. Sevgili yoluna kurban olmayı da aşktan sayar:

“San İsmâ’il’dir çeşmim ki yatar hançer altında

Yâ İbrâhim'dir zülfün ki olmuş gülsitân âteş" (Ahmed Paşa: G.127/3)

Bir sonraki örnekte de âşık yine kurban olmayı bekleyen İsmail peygamber olarak tahayyül edilmiştir. Gözü kuşatan keskin uçlu kirpikler İbrahim peygambere dönmüşken âşığın sevgiliyi izleyen gözü İsmail peygamber gibi teslimiyetle ölmeye yatmıştır. Sevgili gözlerini her kırpışında âşığı hançerlemekte kendine daha ziyade kurban eylemektedir:

"Müje hançerle İbrâhim'e dönmüş

Göz İsmâil-veş teslim benzer" (Hayâlî: G.74/3)

2.6. Yakup Peygamber

"Lakabı 'İsrâil' olan Yakup peygamber, Filistin'in Kenan diyarında yaşamış ve on iki oğul sahibi olmuştur. Fakat eşi Râhıl'den doğan Yusuf, ona hep daha şirin görünmüştür." (Yılmaz 2023: 2044). *Yusuf suresinde* (12/4-6) bildirildiği üzere oğlu Yusuf'un gördüğü rüya yüksek bir makamı işaret eder ve abileri haset ağına yakalanır. Kardeşlerini kuyuya atarak onun bir kurdun saldırısıyla öldüğünü bildirdiklerinde babaları Yakup peygamber acılar içinde kalır. "Diğer dokuz kardeş döndüler. Utanarak, sıkılarak babalarının yanına geldiler, her şeyi gördükleri gibi söylediler. Yakup (a.s.) son derece üzöldü, (...) Beri tarafa döndü: 'Vâh Yusuf!' dedi. Ve üzöntü ile ağlamaktan gözlerine ak geldi." (A. Cevdet 1981: 16). Acısını yalnız başına çekmek üzere beytü'l-ahzân adı verilen kulübesine çekilir. Oğlu Yusuf peygamberin yolladığı gömleği yüzüne sürüp de gözleri açılana dek karanlık dünyasında ıstırabıyla baş başa kalır.

Yakup peygamberin âşık ile bir arada sıklıkla kullanıldığı göröölür zira değerli evladından ayrılmış, ayrılık acısını ücra bir köşede şiddetle yaşamıştır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin nur dolu cemalini gören âşığın gözlerinin aydınlığa kavuşması Yakup peygamberin evladına kavuşması ile âmâ olan gözlerinin açılmasına telmihle anlatılmıştır:

"Gözüm oldı cemâlün-ile pür-nûr

Sanasın Yûsuf'a irişdi Ya'kûb" (Ahmedî: G.51/2)

Sevgilinin kokusu derde deva olacak bir kavuşmayı simgelemektedir. Nitekim Yakup peygamberin oğluna seneler sonraki kavuşması onun gömleği ve kokusu ile olmuştur. “Hatırlanan öğrenmeler daima duygu bileşenlidir. Koklamanın, kokusal uyarıcı ve mesajları duygularla ilişkilendirerek daha etkili kaydetme özelliği dolayısıyla koku duyusu “bütünleştirici duyu” olarak adlandırılır.” (Akpinar ve Ersözlü 2008: 49). Koku duyusu ve duygular arasındaki münasebet, aşk ile de bağlantılanır zira âşık ve sevgili arasındaki bağlardan biri kokudur. Aşağıdaki beyitte âşığın sevgilisine devanın Yusuf’u diye seslendiği görülür. Dolayısıyla onunla aynı devirde olup da acı ile anılan Yakup peygamber de âşığın kendisidir. Sevgiliden dileği ona kavuşmak cüretinden uzak sadece gömleğinin kokusunu duyabilmektir:

“Sen Yûsuf-ı devrânsın u Ya’kûb-ı zemân ben

Pîrâhenünün tıybını Ya’kûb’a irişdür” (Kadı Burhaneddin: G.689/4)

Yakup peygamberin oğlunu yitirdikten sonra yaşamaya başladığı evi, beytü’l-hazen adıyla anılır. “Yakûp peygamberin, Yûsuf’un hasretiyle yıllarca ağlaya ağlaya gözlerini kaybettiği kulübesi. Önceleri şehir içinde oturduğu halde halk onun ağlayışından bizar olunca şehir dışında bir çardak kurdurup orada ağlamaya başlamış.” (Pala 2000, 249). Aşağıdaki beyitte; ağlayışla, hüznü anılan evde âşığın tükenen yaşları yerine gözlerinden kan geldiğini söylenir. “Kan ağlamak” deyimini derin acıların tarifinde kullanılır, âşık için en elim hadise sevgilisinden ayrı düşmektir:

“Dün gece beytü’l-hazende fûrkatiyle ah kim

Ol kadar ağlamışam kim yaş yerine kan gelir” (Necâfi: G.178/2)

Şu beyitte de yine aynı kıssaya telmih yapılmıştır. Yusuf’un kokusu, babası Yakup peygambere ulaşınca onun ağlamaktan ak inen gözlerine ışık olmuştur. Âşık da sevgilinin gömleğine sinmiş kokusu için can verir. Burada âşığın, Yakup peygamberden daha perişan hâlde bulunduğu ve kavuşma anında da daha ziyade sevineceğine dair bir mukayese söz konusudur.

“Bûy-ı Yûsuf dîde-i Ya’kûb’a verdiyse basar

Ahmed’e cân verdi yârin nûkhet-i pîrâheni” (Ahmed Paşa: G.348/7)

Sevgilinin ikinci Yusuf olarak nitelendirildiği beyitteyse ondan beklenen gelip tende can olmasıdır. Sevgilinin yeri âşığın canındadır, bundandır ki sevgili istese âşık canını elbette ondan sakınmayacak ve böylece candan boşalan yere de sevgili dolacaktır. Yakup peygamberin hüznün evindeki tenhalığa telmihle âşık “tenhâ koma” diyerek yakarışta bulunur:

“Ey Yûsuf-ı sâni gel otur cân gibi tende

Tenhâ koma Ya’kûb-ı dili beyt-i hazende” (Mesîhî: G.244/1)

Yusuf peygamberin kardeşleri tarafından kuyuyu atıldıktan sonra kanlı gömleğini gören babası acılar içinde yanmış bu ayrılığa tahammül edemeyerek çaresizlik içinde kalmıştır. Kuyudan kurtulan Yusuf peygamberin yolu Mısır’a düşer, beyitte can Mısır’ı âşığın gönlüdür. Aşka düşen âşığın gönül gözü, Yakup peygamberin seneler sonra Mısır’a aziz olan oğlunun gömleğine kavuşunca açılması gibi açılır. Aşk incelikleri, detayları görmeye, hissetmeye yardımcıdır. Âşığın gönül gözü bundan sonra kâinatın sırlarını görebilecektir:

“Gönlüm gözüm açılrsa Ya’kûb-sıfat ta’n mı

Cân Mısırına Yûsuf bir gül-pîrehan olmuşdur” (Zâfi: G.262/2)

Bu beyitte de âşıkla Yakup peygamberin bağlantısı hüznün üzerinden yapılmıştır. Ölüm günü kefeni olarak seğtiği yâr gömleğini yüzüne sürmeyi dilemektedir. Bu sayede son nefesine sevgilinin kokusu sinmeli, böylece gözleri açılınca son gördüğü bu gömlek olmalı ve cesedi de aynı gömlekle birlikte yavaş yavaş toprağa karışmalıdır:

“Fenâ gününde kefen bana yâr gömlegidir

Ko çeşmime süreyin hüzn içinde Ya’kûb’um” (Hayâlî: G.401/3)

Sıradaki beyitte de Yusuf ve Yakup peygamberlerin sürdükleri hayatlara telmih yapılmıştır. Yusuf peygamber izzetteyken iltifat görürken Yakup peygamber onun özlemiyle mihnettedir. Âşık ve sevgilinin hâli de tam olarak böyle tasavvur edilir. Kudretli sevgili sefa içindeyken tenhalara saldığı âşık, gama gark olmuş, hüznün evinin bir sakinine dönüşmüştür:

“Yûsuf gibi izzetde sen Ya’kûb-veş mihnetde ben

Dil sâkin-i beytü'l-hazen tenhâlara saldun beni" (Bâkî: G.531/4)

2.7. Yusuf Peygamber

Kuran'da, Ahsenü'l-kasas denen kıssası bir bütün şeklinde anlatılan Yusuf peygamber, Yakup peygamberin güzelliği ile nam salan sevgili oğludur. "Ak tenli, güzel yüzlü, kıvrıcık saçlı, büyük gözlü, ince burunlu, kalın pazılı, kalın bacaklı, düz karınlı, düz göbekli idi ve yanağı benli idi. Suretçe Âdem aleyhisselamı andırırdı. Yüzü, güneş gibi parlardı, kendisine güzelliğin yarısı verilmişti." (Köksal 2004: 271). "Yusuf'un güzellikte eşi, benzeri yoktu. Akıl, zekâ ve başarmada yaşitlarından üstündü. Yüzünde nur parıldardı. Büyük bir adam ola çağı yüzünden, gözünden belliydi." (A. Cevdet 1981: 12). Üvey kardeşleri tarafından zulme uğrar, bir kuyuda ölüme terk edilir; oradan geçen bir kervan tarafından fark edilerek köle olarak Mısır'a götürülür. "Onu satın alan Mısırlı adam karısına, 'Ona değer ver, güzel bak! Umarım ki bize faydası dokunur veya onu evlât ediniriz.' dedi. İşte böylece Yûsuf'a orada bir yer sağladık ve bunu [rüyada görülen] olayların yorumunu ona öğretilim diye de yaptık. Allah, emrini yerine getirmeye kadirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler." (*Yûsuf suresi*, 12/21). Burada geçirdiği huzurlu günler evin hanımı Züleyha'nın kendisine âşık olup aşkına karşılık bulamamasıyla biter ve uzun seneler kalacağı zindan süreci başlar. Nihayet Yusuf peygamber, hükümdarın gördüğü ve kahinlerinin yorumlayamadığı bolluk ve kıtlıktan haber veren rüya yorumuyla zindandan kurtulur. "Hükümdar, akıl ve zekâsına bakıp çok beğendi. İşte bu sırada aziz öldüğünden, yerine Yusuf'u mâliye bakanı yaptı. Onu kendisine vezir seçti. Zeliha'yı da Yusuf'a nikahladı." (A. Cevdet 1981: 12).

Zindandan azizliğe uzanan hayat hikâyesiyle dikkat çeken Yusuf peygamber, klasik Türk şiirinde yaşadığı bu zorluk münasebetiyle âşık ile bağdaştırılır. Sevgili ile bağlantılı mana katmanlarının inşasında sık rastlanan Yusuf peygamber, aşağıdaki bazı örneklerde kardeşleri tarafından kuyuya atılması, köle oluşu, zindan yılları gibi vakalarla âşık ile bağdaştırılır. Sevgilinin çene çukuru bir kuyu gibidir ve o çukuru gören âşığın gönlü oracığa düşüp kalır. Çıktığıdaysa Yusuf peygamber gibi bir köle olacaktır:

"Yûsuf bigi oldı esîr zenahdânuna gönül

Çâh-ı belâ-durur bilür-iken bu çâhı ben" (Ahmedî: G.482/2)

Âşık canının Yusuf peygamber gibi anlatıldığı bir başka beyitteki teselli dikkat çeker. Zira sevgilinin çene çukurunda âşığın çaresizlik yönünden Yusuf peygambere benzeyen canı yalnız değildir. Orada aynı zamanda Harut ve Marut da bulunmaktadır. "Şark efsanelerindedir. Rivayete göre melekler, insanların yeryüzünde putlara taptıklarına, birbirlerini öldürdüklerine, haramı helal gibi yediklerine şaşarlarmış. Allah onlara 'Eğer insanların terkinde olan şehvet sizin terkinizde de olsaydı hâliniz dahi insanların hâli gibi olurdu' buyurur." (Onay 2007: 182). Bunu mümkün görmeyen meleklerden ikisi insan suretinde yeryüzüne gönderilir ve dünya imtihanını kaybeder. Nihayetinde Babil Kuyusu'na ayaklarından asılı vaziyette cezalarını çekmek üzere terk edilir. Âşığın canı Yusuf peygamber misali, sevgilinin çene kuyusuna düşmüştür. O kuyu ki Harut ve Marut da oradadır. Bu melekler sevgilinin sihirli güzelliğine işaret ederken Yusuf peygamberin çaresizliği ile âşık kendi tarumar durumunu dile getirmiş olur:

"Cân Yûsufi düşdiyse zenahdânuna n'ola

Hârût ile Marûta dahı ol ara çehdür" (Kadı Burhaneddin: G.1270/4)

Âşığın kendini Yusuf peygambere sevgilinin yakasını da kuyuya benzettiği beyitte vuslattan haber verilmektedir. Ay hem vakti hatırlatmak hem de karanlığın son bulduğu noktayı temsil ettiği için seçilmiştir. Yanağı ay gibi aydınlık sevgilinin yakasının içi, koynudur. Yusuf misali sevgilinin yaka kuyusuna düşen âşık için ay doğmuş, aydınlığa kavuşulmuştur:

"Togar ay gibi tulû' etdi Necâtî ruh-ı dost

Çeh-i Yûsuf dimelü oldu o şeh yakasına" (Necâtî: G.493/7)

Sevgilinin çene çukurunun kuyu olarak tahayyül edildiği bir başka beyitte, Yusuf peygamberin senelerce yaşadığı zindana da gönderme vardır. Bu güzel çene ki çukuruna düşen âşığı oraya kapatmış bir güzellik zindanıdır. Âşıkta Yusuf peygamberin tevekkülü ve sakinliği ile oracıkta yatmaktadır:

"Hubb-ı zindân eyleyip şevk-i zenahdânınla cân

Çâha düşmüştür yatar Yûsuf gibi cânâ garîb" (Ahmed Paşa: G.11/8)

Şu beyitte sevgilinin çene çukuru Yusuf zindanı olarak nitelendirildiği için âşık ile Yusuf peygamber arasında karanlıklar içinde süren, sabırla dolu bir mahkûmiyet süreci düşündürülmüştür. Sevgilinin çenesi burnu ile beraber dik durur; bu yücelik göstergesi duruş, sevgiliye daha ziyade cazibe katar. Yücelik ve naz göğünün gözlemesine, Harut ve Marut'un yaşadığına inanılan Babil Kuyusu'na da benzetilebilecek çene böylece sihirle, rüyayla, gökle birlikte geniş bir hayal çerçevesine oturtulmuş olur:

“Ol zenâh mı yâ rasadgâh-ı sipihr-i izz ü naz

Ya çah-ı Bâbilsitân yâ Yûsuf'a zindân mıdır” (Hayâlî: Ms.12/7)

2.8. Eyyûb Peygamber

İbrahim peygamberin torunlarındanır. “İshak (a.s.)'ın oğlu olan Ayyûb'un evladından Eyyûb (a.s.) ortaya çıktı. Pek çok malı, Şam tarafında nice mülkü vardı.” (A. Cevdet 1981: 18). Tarif edilen bu büyük zenginlik sahibi peygamber, çeşitli sebeplerden ibtilaya uğrar ve sağlığı da dâhil elinde olan her şeyi yitirir. Dua ederek bu güç imtihanı savuşturmasını telkin eden eşini şöylece reddeder: “Biz, yetmiş yıl nimetler içinde yaşadık. Bırak da yetmiş yıl da ibtilâ içinde bulunalım.” (Köksal 2004: 309). Senelerce süren hastalık ve yoksulluğu sabırla göğüsleyen Eyyûb peygamber, şeytan aklına ve gönlüne güçlük verince şifa için dua eder. “Kulumuz Eyyûb'u da an. O, rabbine, ‘Şeytan bana sıkıntı ve acı vermektedir’ diye seslenmişti. ‘Ayağını yere vur [dedik], işte yıkanılacak ve içilecek serin bir su!’ Tarafımızdan bir rahmet ve akıl iz'an sahipleri için de anılacak bir örnek olmak üzere ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha bağışladık. [Bir yemini vardı.] ‘Eline bir demet bitki sapı alıp onunla vur ve böylece yeminini yerine getirmiş ol’ [dedik]. Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü.” (*Sad suresi*, 38/41-42-43-44).

Dertler karşısında eksilmeyen sabrıyla anılan Eyyûb peygamber klasik şiirde de bu yönüyle telmihlere imkân tanımıştır. Aşağıdaki beyitte âşık daima sabra, derde, kedere, acıya ve nihayet şifaya dair ümide göndermelerde bulunur. ‘Eyyûb gibi’ ifadesi üzerine bir mizan kuran âşık, ince ayarı ümit ile yapar. Öyle ki tabibin bu hâlini görmesi, rahmetle muamele etmesi; sonsuz ihtimaller içinde bir ihtimal olarak yaşamaktadır:

“Eyyûb-vâr derdüne sabr eyle Ahmedî

Ola ki göre hâlünü rahm ide ol tabîb” (Ahmedî: G.50/7)

Sevgiliden ayrılık âşîğın en dayanılmaz acısıdır. Sevginin büyüklüğü bu acının büyüklüğüyle doğru orantılı olduğundan âşîğın sevgisi ne denli şiddetliyse acısı da o denli dayanılmaz olacaktır. Zaman zaman tahammülü ve umudu azalınca âşık, iki kıssadan yola çıkıp iki dileğini dile getirir: Eyyûb peygamber gibi sabırlı, Nuh peygamber kadar uzun ömürlü olabilmek.

“Sabr ile şükür kılmağa bu hecr ü visâle

Bu dünyada Eyyûb veya Nûh ele girse” (Kadı Burhaneddin: G.1044/2)

Sıradaki beyitte, ten ve can-gönül derdi olmak üzere iki çeşidine değinilen derdin mukayesesinde daha çetin olan gönül-can derdidir. “Eyyûb dahi” diye çizilen dert zirvesini âşîğın aştığı, canda ve gönülde yaralar açan aşk acısının Eyyûb peygamberin çektiği acılardan daha elim olduğu vurgulanır. Bundaki sebep Eyyûb peygamberin çektiği acıların bir gün nihayete ermesine rağmen âşîğın acısının son nefesine dek süreceği fikridir:

“Ten derdi gibi olmaz imiş derd-i dil ü cân

Eyyûb dahi döymeye ben denlü belâya” (Necâtî: G.444/2)

Aşağıdaki beyitteyse âşık Eyyûb peygamberden daha dertli olduğundan ona “ne derdün var senün” diye sorabilecek hâle duçar olmuştur. Varlığını, evlatlarını, sağlığını, itibarını, dost ve akrabalarını kaybeden Eyyûb peygamberin yaşadıklarına yönelik bu mukayese sadece âşîğın gamını değil aşkının büyüklüğünü de sergilemeye yaramıştır. Zira sevgilinin her bir kirpiği oktur. Âşığa bir kez baksa yüreğine o okların hepsi isabet eder ve âşîğın bir daha kurtulamayacağı bir kafes örür. Kalbinde acısız köşe kalmayan âşîğın feryadı soru olup acıların nicesine tahammül eden Eyyûb peygamberi aşmıştır:

“Yüregünü tîr ile yârun müşebbek itmedi

N’oldun ey Eyyûb âlemde ne derdün var senün” (Zâtî: G.801/2)

Şu beyitte de Eyyûb peygamberin sabrı ile anıldığı görülür. Âşık nihayet devrin tabiplerine derdinin çaresini danışmıştır. “Etibbâ”, “bîmâr”, “ilâç” tenasübüyle okuru tedavinin ne olacağına taşır. Âşığın tek ilacı Eyyûb sabrıdır. Devrin İsa’sı olduğu belirtilen sevgilinin İsa peygamber telmihiyle beraber anılmasının nedeni, dilediğine şifa vereceği kudretini sergilemek içindir. Âşık sabırlı olmalı bu şifacının bir gün kendi derdine de derman bulacağına inanarak beklemelidir:

“Mesîhâ-yı nigehten ders alıp dehrin etibbâsı

Bu bimârın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişlerdir şeyh” (Şeyh Gâlib: G.27/4)

2.9. Musa Peygamber

Musa peygamberin dünyaya gelişi, İsrailoğullarının Mısır’da köle olduğu ve çeşitli zorluklarla mücadele ettiği çağa denk gelmiştir. Bilhassa kahinlerinin firavuna, iktidarına son verecek bir çocuğun doğacağını haber vermesiyle zulüm iyice artmış, bütün erkek bebekler katledilmiştir. Fakat Musa peygamberin annesi onu bir sepet içinde Nil nehrine bırakır ve saray görevlileri tarafından bulunan bebek firavun tarafından evlatlık edilir. “Firavunun karısı, ‘O, senin ve benim göz aydınlığımız, muradımız olsun! Onu öldürmeyin, belki bize faydası dokunur veya onu evlât ediniz’ demişti. Onlar işin farkında değillerdi.” (*Kasas suresi*, 28/9). Bu bebek saltanatlarını bitireceği bildirilen peygamberdir. “Karşılaştığı kavgaya müdahale ederken bir Kıbtî’nin ölümüne neden olan Musa peygamber, Tanrı’dan af dileyerek şehri terk eder. Hizmetinde bulunduğu sekiz sene sonunda Şuayb peygamberin kızı ile evlenir ve on sene sonrasında da memleketine dönmeye karar verir. Tûr-ı Sina’ya geldiklerinde bir ateş görür.” (Yılmaz 2023: 2049). Tur Dağı’nda gördüğü bu ateş, bir ağaçtan yükselen Tanrı nurudur. Tanrı, onu peygamber seçtiğini söyleyerek vazifelerini bildirir. (*Tâhâ suresi*, 20/10-24).

Musa peygamber, firavunu hak yola davet etse de ikna edemez, İsrailoğullarını yanına alarak Mısır’dan kaçmaya karar verir. Kızıldeniz ile karşılaştıklarında kapıldıkları büyük korku ve ümitsizliğe Tanrı’nın kudreti yetişir: “Asasını vurunca deniz derhal yarıldı. Denizin her parçası kocaman dağ gibi oldu. Denizde

İsrailoğullarını on iki kabilesi için, on iki yol açılmıştı.” (Köksal 2024: 61/II). Firavun ve askerlerine sıra geldiğindeyse deniz bir hışımla kapanarak dev bir mezara döner.

Tanrı ile konuştuğu için Kelimullah sıfatıyla anılan Musa peygamber mucizeleri, firavun ile giriştiği amansız mücadele, *Kehf suresinde* geçen Hızır ile yolculuğu dolayısıyla klasik Türk şiirinde sıklıkla anılmış; âşık da bu zengin anlam dünyasından telmih ve teşbih gibi sanatlarla payını almıştır.

Aşağıdaki beyitte Musa peygamberin Tanrı'nın tecellisini görmek istemesine telmih vardır. Cevr ü cefayı âdet edinen sevgili çok kez kendisini görmek için yalvarıp yakaran âşığa “len terânî” yani “beni göremezsin” demişse de âşık, sabrı ve seçilmişliğiyle ön planda olan Musa peygamber gibi tecelli arzular hâdedir. Âşık için hasretin, kederin ve çaresizliğin temel nedeni sevgiliyi görememek olduğundan bu cendereden kurtulmak için Musa peygamber gibi didara müştaklık elzemdir:

“Niçe kim sen dir isen len terânî

Benem Mûsî gibi dîdâra müştâk” (Ahmed-i Dâî: G.136/4)

Sevgilinin şah olarak nitelendirildiği beyitteyse âşık ona bir kez bakmaya yeltendiğini söylemektedir. O an içine düştüğü vaziyetse neredeyse Musa gibi tecelli oduna yanmak olmuştur:

“Bir kez cemâlüne nazar idem didüm şehâ

Mûsâ bigi tecelli odına yane yazmışam” (Ahmedî: G.432/5)

Musa peygamberin Tanrı ile konuşması, tesiri derin sevgisinin bir ödülü olarak düşünülmektedir. Aşağıdaki beyitte de âşık ve Musa peygamberin ortak noktası kavuşmak gibi görünmektedir. Âşık, Musa misali Tur'un bucağına girmişse yâri ile dembedem konuşmalıdır.

“Tûr tûnına Mûsâ gibi giren

Yâr ile dembedem kelîm gerek” (Kadı Burhaneddin: G.1083/6)

Şu beyitteyse Musa peygamberin Tanrı'nın tecellisini gördüğü vakit bu ihtişama dayanamayarak kendinden geçmesine telmih

vardır. Âşık sevgilisini ilahi bir güzellik tecellisi olarak algıladığı için, onu gördüğünde Musa peygamber gibi bayılması normal kabul edilir:

“N’ola gaşy oldum ise hayret ile Mûsâ-vâr

Yâr dîdârı bu dem nûr-ı tecellî mi değil” (Şeyhî: G.106/6)

Gül ile bülbül aşkı üzerinden şekillenen aşağıdaki beyitte Musa peygamber anılır. Gül ile bülbül, en kıdemli sevgili ve âşık mazmunlarından. *Kâmûs-ı Osmânî*’de yan yana anılırlar: “ma’rûf, hoş kokulu çiçektir. Her yerde ezhârın en makbûlü güldür: gül ve bülbül.” (Salâhî 2023, 413). Bülbül şakıyısına güzellik veren ve varlığına anlam katan aşka düştüğü vakit, gül bahçesinin Tur’unda Kelim olsa bu şaşılacak şey değildir. Zira gonca şeklindeki gül nihayet yüz şevkle açılıp ona yüzünü göstermiştir. Âşık bülbül Musa peygambere, sevgilisi gül ise kızıl rengi ve güçlü tesiri dolayısıyla Tur’da görünen ateşe benzetilmiştir:

“Tûr-ı gülşende Kelîm olsa ‘aceb mi bülbül

Ana yüz şevk ile gül eyledi ‘arz-ı dîdâr” (Zâfî: G.487/4)

Sıradaki beyitte âşığın sinesi, Musa peygamberin gönlü misali şevk şulesiyle dolsa tecelli nurunun görüneceği söylenmektedir. Aşk ateşiyle yanan gönlün Tur Dağı gibi engin ve mukaddes kabul edilmesinin ardından Allah’ın orada tecelli etmesine gönderme vardır. Gönül hakkıyla yanarsa hakka kavuşur, nara yana yana nura kavuşur. Âşığa düşen sevgilinin aşkıyla dolu gönlündeki ateşte tecelli nurunu görmeye azmetmektir:

“Sîne pür-şu’le-i şevk olsa dil-i Mûsî-vâr

Nâr zann eyledüğün nûr-ı tecellî görünür” (Bâkî: G.132/3)

Musa’ya peygamberlik alameti olarak görünen ve karanlıkta ateş sandığı nur, aşağıdaki beyitte âşıkların gönüllerinden yükselen ah dumanıyla bağlantılı anlatılmıştır. Âşığın ciğeri yanmaktadır ve oradan doğan ah, kıvılcım ve dumanlar eşliğinde göğe açar. Bu kıvılcım ki âşıklara ah dumanından, Musa peygambere ise ağaçtan görünen ilahi bir alamettir. Kelîm sıfatının kullanımı, Musa peygamberin Tanrı ile konuşmasına telmih ile âşıklarla arasında algıya dayalı bir bağlantı kurar:

“Uşşâka Nâ’ilî görünür dûd-ı âhdan

Ol şu’le kim Kelîm’e şecerden zuhûr eder” (Nâ’ilî: G.105/5).

2.10. Davud Peygamber

“Kısa boylu, hastalıklı, ak tenli, mavi gözlü, kırmızı yüzlü, ince bacaklı, düz ve az saçlı idi. Tepesinin saçı dökülüp açılmıştı.” (Köksal 2004: 180) şeklinde tasvir edilen Davud peygamberin kalbi cömert, sesiyse eşsiz güzelliكتedir. Bir zaman gelir ki İsrailoğullarına Câlût adında gaddar bir düşman musallat olur. Tâlût önderliğinde bir ordu kurarak savaşa hazırlanırlar. “Câlût ve askerlerinin karşısına çıkınca da ‘Rabbimiz! Bizi sabırla donat, bize sebat ver ve inkârcı topluluğâ karşı bize yardım et!’ diye niyazda bulundular.” (*Bakara suresi*, 2/250). Savaş meydanında Câlût’u öldüren Davud peygamber kahramanlığıyla takdir toplar ve hükümdar Tâlût öldüğünde tahta oturur. “Kenan beldelerinden daha İsrailoğullarının eline geçmemiş olan Kudüs taraflarını ve başka yerleri alarak Kudüs’ü başkent yaptı.” (A. Cevdet 1981: 27).

Klasik Türk şiirinde sesinin güzelliğine ve demir ustası oluşuna telmihler yapılan Davud peygamber, aşağıdaki beyitte âşıklık tahtının sakinlerinden bülbülle beraber anılmaktadır. Güle âşıklık, bülbüle kıdem kazandırmıştır. Süleyman’ın çadırı gibi bezenen çemende bülbül, Davud dillidir ve o muazzam sesin perdesinden güle aşkını zâr ile anlatır:

“Bizendi girü çetr-i Süleymân bigi çemen

Dâvud-lehçe bülbülü gül ‘ışkı kıldı zâr” (Ahmedî: G.181/4)

Şu beyitte nağmeli ilahilerden müteşekkil Zebur’dan bahis vardır. “Zebûr ismi herhangi bir kitabı, genellikle de hikmetli sözlere hasredilmiş, şer’î hüküm içermeyen kitapları ve bilhassa Dâvûd peygambere indirilen kutsal kitabı ifade etmek için kullanılmıştır.” (Gürkan 2013: 172). Aşk ile anılan ve âdeta aşkın kurallarını kıyamete dek çizen bir kitap olarak tasavvur edilen Zebur, aşka ilahi bir ahenk ve iyi niyetli bir beklenti katmıştır. Âşğın canı yaralıdır ve şair nakış ile hem yaralarını hem de cana işlemiş aşkı işaret etmiştir. Aşkın kurallarını benimseyenin avazı da Davud peygamberin nağmeleri ile sırdaşlık eder. Böylece âşık ve Davud peygamber arasında hoş

nağmelerle kurulan bağ, âşığın dilinden âlemin sesine âşık olduğu peygamberin anladığını sergilemiştir:

“Ahmed edelden Zebûr-ı ‘aşkını cânuna nakş

Nagme-i Dâvûd ile âvâzını dem-sâz eder” (Ahmed Paşa: G.98/5)

Davud peygamberin demiri eliyle yumuşatması mucizesine telmih yapan bir sonraki beyitte, âşık ile mukayese edildiği görülür. O demiri mum etmişse de âşık daha kabiliyetlidir çünkü sevgilinin taş gönlünü yumuşatabilmiştir. Sevgili demirden daha katı bir tavra sahiptir. Âdeti, hiç eksilmeyen cevri ü cefadır, acıması yoktur, âşıklarına bigânedir. Nitekim âşık onun bu tavrını değiştirmeyi, ondan bir küçük alaka görmeyi başarmıştır. Bu başarının anlatımındaysa Davud peygamberin mucizesi ile girilen yarıştan galip çıkma hâli dikkat çeker:

“Dil-i sengîn-i yârı eyledim nerm

Egerçi âheni mûm etti Dâvûd” (Hayâlî: G.45/3)

2.11. Zekeriya Peygamber

İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biridir ve Hz. Meryem’in bebekken bakımını üstlenen teyze eşidir. “Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya’yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriya onun bulunduğu yere, mâbeddeki odaya her girdiğinde yanında [yeni] bir rızık bulur ve ‘Ey Meryem! Bu sana nereden?’ diye sorar, o da ‘Allah tarafından’ cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.” (*Âl-i İmrân suresi*, 3/37). Hz. Meryem’in İsa peygambere hamile kalışı sonucunda İsrailoğulları tarafından iftiraya uğramıştır. “Yaşadığı bölgeden kaçan Zekeriya yarılmış bir ağacın kovuğunda saklanmış, ancak şeytan onun elbisesinin bir kenarını dışarıda bırakmış, daha sonra düşmanlarına haber vermiş, onlar da ağacı keserek ikiye bölmüş, böylece Zekeriya şehit edilmişti.” (Aydın 2013: 211).

Aşağıdaki beyitte âşık sevgiliden gelen eziyet ve zulmün sınırlarını çizerken Zekeriya peygamberin testere ile ikiye bölünüşüne telmih yapmış ve böyle bir durumda dahi Eyyûb peygamberin sabrına sahip olması gerektiğini vurgulamıştır:

“Gel Ahmedî Eyyûb ol cevrine sen ol yârun

Ger sini Zekeryâ-veş ol buçguyıla yara” (Ahmedî: G.557/7)

2.12. İsa Peygamber

Kuran’da Mesih olarak da anılan İsa peygamber, annesi Meryem’den babasız olarak dünyaya gelmiştir. “[K]endisine İncil’in verildiği, Hz. Muhammed’i müjdelediği bildirilen, ‘Allah’tan bir ruh ve kelime’ olarak tavsif edilen, ancak kul olduğu vurgulanan peygamberdir.” (Harman 2000: 465). “Sonra Hz. İsa (a.s.) otuz yaşına gelince, yeni bir din ile Peygamber oldu. Ona İncil indi. Onun şeriatinin gelmesiyle, Hz. Musa’nın dini hükümsüz kaldı.” (A. Cevdet 1981: 35). Dermansız hastalara, devasız dertlere çare olması, anadan doğma âmâların gözlerini açması, dahası ölüleri diriltmesi gibi mucizelerine inanmayan İsrailoğulları tarafından büyücülükle yaftalanmıştır. “Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dürüst ve inançlı bir kadındır. İki de yiyip içen birer insandı. Bak, âyetleri onlara nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl saptırılıyorlar!” (*Mâide suresi*, 5/75). Nihayetinde onu öldürmek için gerekli hazırlıklarını tamamlayarak havarisi Yehuda’dan yerini öğrenip yakalamaya azmederler. “Allah buyurmuştu ki: ‘Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim.’” (*Âl-i İmran suresi*, 3/55). Nitekim Tanrı vaadinde durmuş peygamberini zalim kalabalığın elinden alarak göğe yükseltmiştir.

Klasik Türk şiirinde tabipliği, şifalı nefesi, göğe ağış, üzerinde taşıdığı iğne dolayısıyla göğün bir katında kalışı hususiyetlerinden ötürü telmih ve teşbihlerle anılır. Âşık ile İsa peygamber arasında kurulan bağ sevgili vesilesiyledir. Aşağıdaki beyitte âşığın yüreğini yakan aşk ile İsa peygamberin tabipliği bir arada kullanılmıştır. Âşığın derdi İsa peygamberin türlü devalarına galiptir ve onu çaresiz bırakır:

“İşkun ne sa‘b derd-durur kim tabîbi anun

‘İsî dahı olur-ısa bulmaz devâ ana” (Ahmedî: G.26/5)

Sıradaki beyitte de âşığın kıdemi bülbül ile taçlandırılmıştır. Âşık, sevgilisinin kızıl dudaklarını bülbül misali methetmeye başlasa nefesinin tesiriyle goncalar kefen olarak nitelendirilen taç yapraklarını yırtar. Açar ve ihtişamıyla göz alıcı kırmızı güllere döner. Burada hem goncanın sevgiliyi merak edip görmek için açıldığı hem de kıskanıp ben daha güzelim iddiası taşıdığı düşünülebilir. Âşık ile İsa peygamberin nefesi ölüleri kefenden çıkarma, can verme açısından benzeştirilirken şair kendi şiir gücünü de övmüş olur:

“Bülbül-i gûya olup medh etse Ahmed lâ’lini

Goncalar İsâ demîdir diye çâk eyler kefen” (Ahmed Paşa: G.239/7)

İsa peygamber ve âşık arasında kurulan bir başka bağ ise âşık figanlarının ne denli yüksek olduğunu ifade etmek için kurulmuştur. Âşığın nefesindeki kudret ve acısındaki samimiyet böylece ön plana çıkarılmış ve hisleri kutsal bir ifadeyle anlatılmıştır. İslam inancına göre İsa peygamber çarmıha gerileceğinde Tanrı tarafından göğe çekilmiş ve orada güven bulmuştur. Âşığın, sevgilinin verdiği azap sonrası ettiği vahlar, ahlar, figanlar göğün o katına dek ulaşmak üzeredir. Bunu hisseden âşık, sevgilisini daha ziyade figana neden olmaması için uyarmakta, İsa peygamber rahatsız olmasın derken de kendisi bir nebze rahat ummaktadır:

“Çok yetirme göklere efgânım ey kâfir sakın

İncinir nâ-geh Mesîhâ işitip efgânımı” (Fuzûlî: G.263/3)

Âşık sevgili için varından vazgeçip yokluğu tanınmalıdır, fani dünyaya dair şeylerden arınmak, kişiyi asıl hedefine yönlendirir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin kıymetli eşliğini hedefleyen âşığın izlemesi gereken yöntem ortaya konulmuştur. Yükselmek için hafiflemek ve türlü yükleri gözden çıkarmak şartıyla âşık, İsa peygamber gibi makamını göklerde bulacaktır. Dahası âşık canından dahi vazgeçebilecek bir gözü karalıkta olmalıdır:

“Varunu terk it ki yirün âstân-ı yâr ola

Hazret-i ‘İsâ’nın oldur yirin eflâk eyleyen” (Zâfî: G.1008/2)

Dünyaya geliş şekli ile mucizeleri başlayan peygamberin kısa ömrüne rağmen yeryüzünde bıraktığı tesir çok güçlüdür. Göge

çekilirken üzerinde kalan iğneye telmih yapılan beyitte, âşık her şeyi bırakıp gideceği vakit kendisine engel olanı işaret eder. Bu sevgilinin gönle saplanmış bakışıdır. Bahsolunan isabetli, keskin bakışlar âşık nereye giderse gitsin gönülden, akıldan bir an dahi çıkmaz. Böylece âşığın tıpkı İsa peygamber gibi tecerrüt kastı yarım kalır:

“Sûzen-i dil-dûz-ı gamzendir bana ha’ıl olan

Yoksa eylerdim tecerrüd kaskini ‘İsâ gibi” (Hayâlî: G.605/4)

Şu beyitte de sevgilinin gamzesi iğne olarak tasavvur edilmiştir. Fakat âşık özüne, gamzeden vazgeçmenin gerekliliğine dair telkinde bulunmaktadır. İğne düşüncesinden vazgeçmesi için tecrit yoluna girmesi ve yârin gamzesine dair zihnini kuşatan hayallerin tesirinden arınması gerekliliğini vurgular. Âşık ve İsa peygamber arasında kurulan bağlantı ve bahsi geçen telmihten anlaşılır ki umulan tecrit gerçekleşmeyecek, sevgilinin gamze iğnesi âşığın gönlünde son nefese dek kalacaktır:

“Reh-i tecrîde sâlik ol çıkar sûzen gamın dilden

Getürme gönlüne ya’nî hayâl-i gamze-i yâri” (Emrî: G.442/2)

Aşağıdaki beyitteyse İsa peygamberin şifacı yönü üzerinde durulur. Âşığın aşk hastalığına dünyaya ikinci kez gelip gitse dahi bir deva bulamayacağı vurgulanır. Burada İsa peygamberin yeryüzüne tekrar gönderileceği bilgisine de telmih yapılmıştır:

“Olmaz yine marîz-i mahabbet şifâ-pezîr

Rû-yı zemîne bir dahi İsâ gelir gider” (Nabî: G.219/3)

2.13. Muhammed Peygamber

Dünyaya gelmeden önce babası Abdullah’ı, henüz altı yaşındayken de annesi Amine’yi kaybeden ve dedesi ile amcasının himayesinde büyüyen İslam peygamberine, ilk vahiy kırk yaşındayken gelmiştir. Yirmi üç yıl peygamberlik yapmış ve sıkıntılar içinde kavru lan Arap coğrafyasına ferah bir nefes aldırarak düzeni getirmiştir. (Yılmaz 2019: 138). Ona duyulan sevgi ve bağlılığın sanatta vücut bulmuş karşılığı hakkında şu tespit mühimdir: “[D]ini eserler içinde doğrudan Hz. Peygamberle ilgili olanları en geniş yeri alır. Yüce Peygamberin doğumundan vefatına kadar, hayatının her safhası edebiyata aksetmiş; Hz. Peygamberle

ilgili küçük-büyük, manzum-mensur pek çok eser kaleme alınmıştır. Özellikle 'sîre'lerde doğumu, çocukluğu, Hz. Hatice ile evlenmesi, nübüvveti, mucizeleri, mirâcı, hicreti, gazâları, vefatı; kısaca bütün hayatı ele alınırken sîrelerin her bir bölümü de müstakil eserler hâlinde işlenmiş; neticede Esmâ-i Nebî, mevlid, mucizât, mirâciyye, Gazâvat-ı Nebî, hilye, Ahlaku'n-nebî, Hicretü'n-nebî, şefaât-nâme, kırk hadis, bin hadis gibi türlerde sayısız eserler vücuda getirilmiştir." (Yeniterzi 1993: 38).

Tanrı'nın son peygamberi, sevgilinin ta kendisi kabul edildiğinden ona dair yazılan her mısradaki kalem erbabı, âşık konumundadır. Sevgiliyi düşündüren birkaç örneğin "nur"u ile ilgili olduğu tespit edilmişken âşıkla arasında bu çalışmanın temel konusu olan bağa dair belirgin örnek yoktur. "Türk İslam geleneğine göre Muhammed peygamberin dünyevi herhangi bir şey ile mukayese edilmesine örnek, yok denecek kadar azdır. Şu ayet kıymetine gösterilen delillerden biridir: 'Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik'" (*Ahzâb suresi*, 33/45-46). (Yılmaz 2023: 2061). Bu kaçınmanın sebebi şairlerin aşırıya kaçmaktan, yanılmaktan, gafletten çekinmeleridir. Zira dini hassasiyete sahip kişiler, Hz. Peygamberin bütün insanlardan üstün olduğuna iman ederler.

Aşağıdaki beyitte sevgilinin köyüne giden âşığın şevki, sürati ve mutluluğu Muhammed peygamberin Miraç'a Burak adlı bineği ile yükselişine benzetilmiştir:

"Seyr eyler at ile ser-i kûyında Zâtî yâr

Gûyâ ki gökde seyr ider Ahmed Burâk ile" (Zâtî: G.1325/5)

Sonuç

Tanrı'nın seçkin kulları peygamberler, kıssalarında öne çıkan meziyetler ile sanatın anlam katmanlarında çeşitli hayaller kurulmasına vesile olur. Bu çalışmada âşık tipi ile peygamber kıssalarını, sanatın inceliklerinde buluşturan şairlerin örnek beyitleri incelenmiştir. Böylece klasik şiirde peygamber kıssalarına aşk ve âşık penceresinden bakılmış, kurulan bağların manevi bir sevgi dairesinde olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada yer verilen

peygamberler sırasıyla şöyledir: Âdem peygamber, İdris peygamber, Nuh peygamber, İbrahim peygamber, İsmail peygamber, Yakup peygamber, Yusuf peygamber, Eyyüb peygamber, Musa peygamber, Davud peygamber, Zekeriya peygamber, İsa peygamber ve Muhammed peygamber.

Peygamber kıssaları ve âşığın dramı arasındaki bağ, incelenen beyitler ışığında genel bir sıralamayla kategorize edilebilir. Âdem peygamber yaratılan ilk insan olması, türlü cennet nimetlerini tatması, şeytana uyup haram lokmayı yiyerek cennetten kovulması, sevgilisiyle ayrı düşmesi ve yeniden kavuşması gibi hususiyetleriyle ele alınır. Aynı zamanda rakip de şeytanla ilişkilendirilir. İdris peygamber ilmiyle; Nuh peygamber uzun ömrü, ağlayışı, inşa ettiği gemisi ve tufan hadisesiyle; İbrahim peygamber Halilullah lakabı, ölümle yüzleşse dahi âşık olduğu Tanrı'dan ümidini kesmemesi, Nemrut tarafından ateşe atılması, yardımına yetişen Cebrail'i reddetmesi, içine düştüğü ateşin gül bahçesine dönüşüyle; İsmail peygamber, babası tarafından Tanrı yoluna kurban edilmek üzereyken sergilediği teslimiyetle; Yakup peygamber sevgili oğlundan ayrı kalışı, hasret ateşine yanması, beytü'l-hazen denen evinde inzivaya çekilmesi, ağlamaktan gözlerinin kapanması ve nihayetinde oğlunun gömleğine kavuşunca gözlerinin açılmasıyla; Yusuf peygamber atıldığı kuyu, tevekkülü ve sakinliğiyle; Eyyüb peygamber sabrı, uzun seneler dayandığı çeşitli musibetler ve hastalığıyla; Musa peygamber Tanrı'nın tecellisini görmesi, Tanrı ile konuşabilmesiyle; Davud peygamber güzel sesi, demiri mum gibi yumuşatmasıyla; Zekeriya peygamber testere ile ikiye kesilmesiyle; İsa peygamber dertlere derman olan kutlu nefesi, ölüleri diriltmesi, Tanrı tarafından göğe çekilişi, bu esnada çıplak olsa da üzerinde kalan iğnesi, yeryüzüne tekrar gönderileceği bilgileri ile âşık arasında anlam bağları kurulur. Muhammed peygambere sıra geldiğindeyse şairlerin bu tür anlam bağlantılarından kaçındıkları görülmüştür. Bunun nedeni Hz. Peygamberin bütün insanlardan üstün olduğuna iman etmeleri ve yanılıp gaflete düşmekten çekinmeleridir.

Sevgili söz konusu edildiğinde eşsiz güzelliği sebebiyle Yusuf peygamber, kudretli hükümdarlığıyla Süleyman Peygamber, ölüleri dahi cana kavuşturan nefesiyle İsa peygamber kıssaları sıklıkla anılmıştır. Lakin âşık ve peygamberler arasındaki anlam ilişkilerine bakıldığında hüznle, dertle, gamla anılan peygamberlerin ön

planda olduğu görülmüştür. Cennetten kovulan ve sevdiğinden ayrı düşen Âdem peygamber, iman etmeyi reddeden halka karşı sabırla mücadele gösteren ve tufanı yaşayan Nuh peygamber, ateşlere atılan İbrahim peygamber, evladından ayrı kalıp ağlamaktan gözlerini yitiren Yakup peygamber ve sabrıyla dillere destan Eyyüb peygamber; yükünü, derdini, çaresizliğini, sabrını izah eden âşığın imdadına yetişir. Tanrı'nın âlemlere emsal diye gönderdiği peygamberi sayesinde âşık, büyük tahammül sergilediği aşk acısına kutsal bir mahiyet, yüce bir merteye kazandırmış olur.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa (1981). *Kısas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ*, Ankara: Çile Yayınları.
- AK, Coşkun (1987). *Muhibbî Dîvânı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- AK, Coşkun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- AKDOĞAN, Yařar (2018). *Ahmedî Dîvânı*, Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap.
- AKKUŐ, Metin (1993). *Nef'î Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKPINAR, Burhan ve Ersözlü, Zehra Nur (2008). "Görme ve Koklama Duyularının Bilişsel Öğrenme Sürecindeki Rollerinin Karşılaştırılması", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 42-53.
- ARSLAN, Mehmet (2002). *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- AYDIN, Mahmut (2013). "Zekeriyya", *İslam Ansiklopedisi*, C.XLIV. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- AYVERDİ, İlhan (2008). *Kubbealtı Lügati*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- BATİSLAM, Hanife Dilek (2003). "Divan Şiirinde Aşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm" *Folklor/Edebiyat*, C.IX, S.34, s.186-199.
- BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nâbî Dîvânı 1-2*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇAVUŐOĐLU, Mehmet ve M. Ali Tanyeri (2023). *Hayretî Divan*, Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap.
- _____ (1987). *Zâtî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Yayınları.
- Derleme Sözlüğü* (1982). Ankara: TDK Yayınları.
- ELMALILI, Hamdi Yazır (2021). *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1980). *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Yayınları.

- GÜRER, Abdülkadir (1993). *Şeyh Gâlib Dîvânı (İnceleme-Metin)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, doktora tezi.
- GÜRKAN, S. Leyla (2013). "Zebûr", *İslam Ansiklopedisi*, C.XLIV. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (1970). *Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa ve Cemal Kurnaz (1990). *Şeyhî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İslâm Ansiklopedisi* (2012). Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- HARMAN, Ömer Faruk (2000). "İsa", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXII. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- KARAHAN, Abdülkadir (1966). *Kanunî Sultan Süleyman Çağı Şairlerinden Figânî ve Divançesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KAVRUK, Hasan (2001). *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- KÖKSAL, M. Asım (1993). *Peygamberler Tarihi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kuran-ı Kerim* (1995). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (2010). "Vuslat Yolculuğu", *Turkish Studies*, 5(3), 447-461.
- KÜÇÜK, Sabahattin (1994). *Bâkî Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MACİT, Muhsin (2001). *Nedîm Hayatı Eserleri ve Sanatı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Mehmed Salâhî (2023). *Kâmûs-ı Osmânî (haz: K. A. Yılmaz)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MENGİ, Mine (2020). *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap.
- ONAY, Ahmet Talat (2007). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü* (Hazırlayan: C. Kurnaz), Ankara: Birleşik Yayınevi.

- ÖZMEN, Mehmet (2017). *Ahmed-i Dâî Divanı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PALA, İskender (2000). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- PARLATIR, İsmail (2012). *Fuzûlî Türkçe Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (2016). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu 1*. İstanbul: OSEDAM.
- SARAÇ, Yekta (2002). *Emrî Divanı*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- TARLAN, Ali Nihat (1992). *Ahmet Paşa Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (1992). *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2004). *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ (1997). *Necati Beg Divanı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- TOLASA, Harun (1979). *Şeyhülislâm Bahâyî Efendi Divânı'ndan Seçmeler*, Tercüman 1001 Temel Eser. İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- TULUM, Mertol; M. Ali Tanyeri (1977). *Nev'î - Divan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- TOPRAK, Muhbet (2006). *Şeyhülislâm Bahâyî Dîvânı Şerhi*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi.
- TURAN, Lokman (1998). *Yenişehirli Avnî Bey Dîvânı'nın Tahlilî (Tenkitli Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi, Erzurum.
- Türkçe Sözlük* (2004). TDK Yayınları.
- YAVUZ, Kemal; Orhan Yavuz (2016). *Muhibbî Dîvânı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- YAVUZ, Y. Şevki (2007). "Peygamber", *İslam Ansiklopedisi*, C.XXXIV. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

- YENİTERZİ, Emine (1993). *Divan Şiirinde Na't*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YILMAZ, K. Ayşe (2019). *Ay Işıymca Siyer-i Nebi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- YILMAZ, Ayşe (2023). "Klasik Türk Şiirinde Peygamberler ile Sevgili Arasında Oluşturulan Anlam Dünyası", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(3), 2032-2064.
<https://doi.org/10.34083/akaded.1380680>.